

ارائه راهبردها و ملاحظات معماری در شناسایی مؤلفه های مؤثر در طراحی اقامتگاه توریستی گردشگری با رویکرد ارتقاء اکوتوریسم

محمد مرتضوی: کارشناسی ارشد رشته معماری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد هرنند، اصفهان، ایران
M.mortazavi1273@gmail.com

چکیده

با توجه به اثرات گسترده اجتماعی، اقتصادی، فیزیکی و زیست محیطی توریسم بر توسعه پایدار می‌توان دریافت که تحقق بسیاری از اهداف توسعه پایدار شهری، در گروی توسعه صنعت گردشگری است. گردشگری در سالیان اخیر، به عنوان یکی از صنعت های پردرآمد در کشورهای توسعه یافته مطرح بوده که علاوه بر سود اقتصادی برای مناطق هدف گردشگری، موجب توسعه آن مناطق در ابعاد متفاوت می‌گردد. علاوه بر آن، صنعت گردشگری به نوعی موجب پیوند فرهنگی افراد مختلف در یک جامعه یا حتی جوامع دیگر می‌شود. این مقاله در پی آن است تا با بررسی منابع موجود و مطالعات کتابخانه ای که در راستای تبیین نقش معماری در اکوتوریسم و رسیدن به مفهوم جدیدی تحت عنوان معماری اکوتوریسم می‌باشد، ضمن مروری بر مفهوم صنعت گردشگری، اکوتوریسم و پایداری؛ راهکارهایی جهت دستیابی به پیشرفت این صنعت ارائه دهد. از این رو، به این منظور گردشگری و اکوتوریسم از ابعاد مختلف مورد بررسی قرار گرفته و از نظر متخصصان و صاحب نظران بررسی شده است، تا اصول و شاخص های مؤثر در طراحی اقامتگاه توریستی گردشگری از ادبیات موضوع استخراج شود. در نتیجه در این پژوهش محققان تلاش کرده‌اند با ارائه راهکارهایی در جهت معماری منطبق بر رویکرد اکوتوریسم، گامی برای حفظ، گسترش و ارتقاء محیط زیست بردارند که در راستای آن ارتقاء صنعت گردشگری و از پس آن رونق اقتصاد را در پی دارد.

کلمات کلیدی: توریسم، توسعه پایدار، اکوتوریسم، مجموعه گردشگری - توریستی

مقدمه

در حالی که عصر جدیدی از توریسم آغاز شده است و سیر تکاملی خود را می‌پیماید و با توجه به جاذبه‌های گردشگری، ظرفیت‌ها و امکانات مناسب در عرصه‌های مختلف، به راحتی می‌توان دریافت که مقام نود و پنجم در شرایط کنونی و رتبه یکصد و سی و هفتم در افق ۲۰۲۰ میلادی در میان ۱۸۱ کشور جهان شایسته صنعت گردشگری ایران نیست، کشوری که از نظر توانمندی‌های خاص طبیعت گردی در میان پنج کشور اول دنیا قرار دارد (شریفیان و همکاران، ۱۳۹۲). گردشگری در ماهیت خود یک پدیده پیچیده اجتماعی است که از ابعاد گوناگون اقتصادی، سیاسی، زیست محیطی، فرهنگی و مدیریتی برخوردار است (عامری و گنجی صفا، ۱۳۹۵). امروزه اهمیت گردشگری از نظر اقتصادی و اشتغال‌زایی به حدی است که می‌توان آن را به عنوان نیروی محرکه اقتصادی هر کشوری محسوب کرد (برون، ۲۰۰۳). با توسعه گردشگری می‌توان باعث سطح رفاه زندگی اجتماعات بومی شد، اما جذب توریست نیازمند مکانیزم‌های مختلفی است، که یکی از آن‌ها رضایت گردشگران است (هزار جریبی و نجفی، ۱۳۹۱).

با توجه به ارتباط عمیق معماری به عنوان عنصری واسطه با فرهنگ، هنر، محیط طبیعی و همچنین مجموعه‌های توریستی در میزان جذب توریست در سطوح مختلف منطقه، شهر و کشور، ضرورت توجه به معماری و طراحی چنین مجموعه‌هایی در راستای توسعه توریسم پایدار احساس می‌شود (زارعیان و همکاران، ۱۳۹۲: ۵). نتایج به دست آمده نشان می‌دهد به کارگیری شیوه‌های مختلف معماری، به‌ویژه بهره‌گیری از اصول جدید معماری، چگونگی طراحی چنین مجموعه‌هایی به طور مستقیم در کاهش میزان خسارت به محیط‌های طبیعی بکر مناطق اکوتوریستی مؤثر است و ارائه طرح‌های سازگار با طبیعت می‌تواند به طور عملکردی باعث ترغیب الگوهای صحیح رفتاری در برخورد با طبیعت و منابع طبیعی محدود مورد نیاز نسل‌های آینده شود. این نوشتار تلاشی برای بیان اهمیت گردشگری و شناسایی مؤلفه‌های مؤثر در طراحی اقامتگاه توریستی گردشگری است؛ به این صورت که ابتدا با بیان نظریه‌های موجود در مورد معماری پایدار، همچنین اثرات این موضوع برای افزایش این صنعت، نقش مؤثر این مقوله در سرعت بخش بودن برای رسیدن به معماری پایدار اثبات می‌شود.

بیان مسأله

سیر و سیاحت و سفرهای گردشگری بر طبق یافته‌های باستانی و داده‌های تاریخی؛ پدیده‌ای دیرپا و قدیمی است و عمری به قدمت تاریخ و تمدن بشر دارد، اما ضرورت‌های زمان و گسترش شگفت‌آور گردشگری، دانش جدیدی به نام صنعت گردشگری را بوجود آورده است و به گردشگری مفاهیم تازه‌ای داده و آن را به ابزاری کارساز در خدمت صلح و دوستی جهانی، تبادل فرهنگ ملت‌ها، تفاهم بین‌المللی، توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشورها و کسب درآمد سرشار و ... بدل ساخته است (گیلانیان، ۱۳۸۶). امروزه برای گردشگری در مقیاس جهانی جایگاه ویژه‌ای اختصاص داده شده است که به خاطر مزایای فراوان آن، از نظر اقتصادی کشورهای مختلف تبلیغات گسترده‌ای جهت معرفی جاذبه‌های خویشتن نموده‌اند تا بتوانند از مزایای ارزآوری و اشتغال‌زایی آن استفاده نمایند. در بعد فرهنگی نیز می‌توانند ملل مختلف را به فرهنگ همدیگر آشنا سازد و زمینه برخورد فرهنگ‌ها را فراهم آورد (موحد و همکاران، ۱۳۹۱). امروزه مردم به سیر و سیاحت به‌ویژه به منظور گذراندن اوقات فراغت و نیز توجه به زیستگاه‌های محیطی، توجه بیشتری نشان می‌دهند. صنعت جهانگردی اگر خوب هدایت و برنامه‌ریزی شود، یکی از درآمدزاترین و ارزآورترین صنایع است و سهم بسزایی در ایجاد فرصت‌های شغلی، توزیع ثروت، کاهش فقر، سطح زندگی و معیشت افراد جامعه و تعاملات مثبت ایفا می‌کند (اسمیت^۲ و همکاران، ۱۳۹۱).

از جهت دیگر، گردشگری از نظر فرهنگی و بستری مناسب برای اشتغال و همچنین ایجاد زیر ساخت و توسعه اجتماعی پایدار، به عنوان یکی از مهم‌ترین صنایع توسعه پایدار، محسوب می‌شود و از این رو نقش مهمی بر توسعه فضاهای شهری و تعاملات اجتماعی را دارا هستند (فرامرزی و ملاصالحی، ۱۳۹۳). از سمت دیگر طی سال‌های اخیر جوامع مختلف به خوبی از تأثیری که بر محیط پیرامونشان می‌گذراند آگاهی یافته و درصدد برآمده‌اند تا آسیب‌های وارده را جبران نموده و در حفاظت از محیط زیست خود بکوشند. بنابراین جامعه کنونی رویکردی خاص به محیط طبیعی و فرهنگ استفاده از آن و دوست‌دارانش بویژه علاقه‌مندان به طبیعت پیدا کرده است. از سویی دیگر با توسعه شهرنشینی در دهه‌های اخیر و برای فرار از قید و بندهای زندگی در جوامع مدرن، مردم بیشتر در جستجوی تجربه مکان‌های بکر و طبیعی هستند که این فرصت برای آن‌ها از طریق گردشگری فراهم می‌شود (عابدینی و نظریور، ۱۳۹۲: ۳). بنابراین به نظر می‌رسد طراحی یک فضای گردشگری در طبیعت بتواند نیازهای انسان را هنگام حضور در طبیعت فراهم سازد تا هر چه بیشتر و بهتر در کمال آسایش بتواند از طبیعت بهره‌برده و به آرامش برسد (رهنمایی و همکاران، ۱۳۹۰). در این میان؛ اکوتوریسم فرصتی برای پایداری طبیعت و فرهنگ می‌باشد چرا که توسعه پایدار توسعه‌ای است که در آن توسعه اجتماعی، فرهنگی، و زیست محیطی هم‌زمان با توسعه اقتصادی اتفاق بی‌افتد. اکوتوریسم سفری است مسؤلانه به مناطق طبیعی که موجب حفظ محیط زیست و بهبود کیفیت زندگی مردم محلی می‌شود (احسانی، ۱۳۹۵). (در جدول شماره ۱؛ اهمیت و ضرورت این پژوهش از دیدگاه پژوهشگر بیان شده است).

از جمله کشورهایی که از توانایی‌های بسیار در زمینه جذب گردشگر برخوردار است؛ ایران را می‌توان نام برد، از یک سو به واسطه دارا بودن سابقه تاریخی، افراد علاقه‌مند به سرگذشت پیشینیان را جلب می‌نماید و از سویی دیگر، به لحاظ داشتن طبیعت متنوع، هر انسانی را که متمایل به دیدنی‌های طبیعی باشد به خود جذب می‌کند؛ به همین خاطر، کشور ما می‌تواند از این راه درآمد ارزی کلانی را کسب کند چرا که ظرفیت این را داراست که هر ساله پذیرای عده زیادی از مشتاقان تمدن و فرهنگ کهن باشد (چاپلیقی، ۱۳۹۳). هدف از مطرح نمودن این موضوع، آن است که علاوه بر ایجاد رابطه‌ای دوجانبه میان انسان و طبیعت، زمینه‌های توسعه پایدار در شاخه‌های محیط زیست، فرهنگ و اجتماع را نیز فراهم آورد. که در نهایت با بکارگیری ترکیبی از سازوکارهای طبیعت در طراحی؛ باعث افزایش مراجعین بیشتری به این مکان‌ها خواهد شد. از این رو سرمایه‌گذاری در این بخش، اعم از افزایش جاذبه‌های گردشگری و یا فراهم آوردن امکانات و تسهیلات برای استفاده گردشگران می‌تواند یکی از برنامه‌های جدی در بخش مدیریتی کشور باشد. کشور ما جز معدود کشورهایی است که بالقوه تمام جاذبه‌های گوناگون توریستی را داراست. صاحب تمدنی عظیم که بسیاری از آثار و جلوه‌های آن هنوز زنده و پویا است و وضع اقلیمی آن سبب شده است که از لحاظ مناظر، گیاهان، جانوران و آب و هوای گوناگون از تنوعی چشمگیر برخوردار باشد (بیداربخت، ۱۳۹۰).

1. Brown
2. Smith et al

جدول (۱)، اهمیت پژوهش از دیدگاه های گوناگون

اهمیت	دیدگاه
ایجاد مناطق جدید گردشگری	گردشگری
حفاظت از محیط زیست	زیست محیطی
افزایش درآمد و اشتغال زایی	اقتصادی
ایجاد خدمات و تسهیلات اقامتی و گردشگری	خدماتی

(نگارندگان، ۱۳۹۸)

روش تحقیق

روش تحقیق این مطالعه از لحاظ هدف کاربردی و از نوع تحقیقات توصیفی و تحلیلی است. جمع آوری اطلاعات این تحقیق به صورت کتابخانه‌ای صورت گرفته است. اطلاعات کتابخانه‌ای برای مطالعات نظری مورد استفاده قرار گرفته است. در نمودار زیر (نمودار شماره ۱)، چگونگی روند این پژوهش به تصویر کشیده شده است:

نمودار (۱)، روند پژوهش، (نگارندگان، ۱۳۹۸)

سابقه پژوهش

در ارتباط با موضوع گردشگری، توریست و اکوتوریسم، در سال های اخیر مقالات مختلفی تألیف شده است که برخی از مهمترین موارد آن ها عبارت اند از: در مقاله ای تحت عنوان نقش معماری ارگانیک در طراحی محیط های اقامتی تفریحی هماهنگ با صنعت توریسم، که توسط حیدرپور و بلبلیان (۱۳۹۵) ارائه شده است؛ در میان نظریه های موجود، از معماری ارگانیک بهره جسته و به بررسی نقش این معماری در طراحی محیط های اقامتی هماهنگ با ارزش های بوم گردی پرداختند.

رضایی و قهرمانی (۱۳۹۵)، در پژوهشی با موضوع ارزیابی ظرفیت برد در تعیین کاربری های مجموعه های گردشگری به این مهم دست یافتند که در فرآیند برنامه ریزی توسعه صنعت گردشگری، شناسایی مناطق مناسب برای توسعه گردشگری و گذران اوقات فراغت، دسته بندی و اولویت گذاری و در نهایت تعیین سطوح تجهیز هر یک بر اساس کارکردها و جایگاه عملکردی آنان کاری بسیار مهم است.

خسرونژاد و قربانی نیا (۱۳۹۴)، در پژوهش خود با عنوان بررسی و نقش کیفی مجموعه های اقامتی، تفریحی در راستای تقویت گردشگری و ارتقای سطح تعاملات اجتماعی؛ به این نکته رسیدند که ایجاد بسترهای لازم برای رفع نیازهای تفریحی و فراغتی گردشگران؛ ایجاد فعالیت های تفریحی و مهیج و پویا، ایجاد تغییر نگرش های مسئولان و شهروندان نسبت به گردشگران برای جذب بیشتر توریسم و ارائه نیازمندی های متنوع اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و خدماتی به گردشگران از مهم ترین عوامل و راهکارهایی است که برای تقویت گردشگری و ارتقای تعاملات اجتماعی می توان بیان کرد.

در جایی دیگر عابدینی و نظریور (۱۳۹۲)، در پژوهشی با موضوع معماری اکوتوریسم با رویکرد نقش بررسی معماری پایدار در توسعه صنعت گردشگری، به بررسی نقش معماران در برنامه ریزی اکوتوریسمی قابل دسترس برای همگان و در عین حال ایجاد تعاملی هماهنگ بین دسترسی بیشتر مردم به محیط های طبیعی و حفاظت و جلوگیری از تخریب احتمالی ناشی از این همگانی شدن می پردازند.

مظاهریان و زبیری (۱۳۹۲)، در مقاله ای با عنوان طراحی کمپ های تفریحی و گردشگری (مطالعه موردی: سیلوانا) دریافتند؛ اقامتگاه های گردشگری، امروزه نقش مهمی در توسعه و جذب گردشگران ایفا می کنند. این نقش ابعاد گسترده اقتصادی، اجتماعی تفریحی و اکوتوریستی دارد.

مفاهیم و مبانی تئوریک تحقیق

۵-۱- مفهوم توریسم

در فرهنگ لغت لانگمن^۳ گردشگری به معنای مسافرت و تفریح برای سرگرمی معنا شده است (سندر و نیک پور، ۱۳۹۵). گردشگری عبارت است از گذران اختیاری مدتی از اوقات فراغت خود در مکانی غیر از محل سکونت دائمی به قصد بهره برداری از لذت‌های گردشگری (صدرموسوی، ۱۳۸۶: ۱۳۰) و گردشگر کسی است که به منظور تفریح، بازدید از نقاط دیدنی، معالجه، تجارت، ورزش یا زیارت، به جایی غیر از مکانی که در آن اقامت دارد سفر می‌کند، مشروط بر این که حداقل مدت اقامت او از ۲۴ ساعت کمتر و از شش ماه بیشتر نباشد (مرادی، ۱۳۷۴: ۵).

۵-۲- مفهوم گردشگری

گردشگری به عنوان امری مهم در کالبد و ساختار شهرها و از طرفی در روابط اجتماعی و فرهنگی مراکز مقصد آن چنان تأثیر گذار بوده که در خیلی از جوامع آداب و سنن جوامع رو به فراموشی نهاده و ضمن ایجاد تغییر در سیمای و منظر شهری، فرهنگ‌ها و مناسبت‌های اجتماعی را نیز تحت الشعاع قرار داده است (چاپلکی، ۱۳۹۳). سیر و سیاحت و سفرهای گردشگری بر طبق یافته‌های باستانی و داده‌های تاریخی، پدیده‌ای دیرپا و قدیمی است و عمری به قدمت تاریخ و تمدن بشر دارد، اما ضرورت‌های زمان و گسترش شگفت‌آور گردشگری، دانش جدیدی به نام صنعت گردشگری را به وجود آورده است و به گردشگری مفاهیم تازه ای داده و آن را به ابزاری کارساز در خدمت صلح و دوستی جهان، تبادل فرهنگ ملت‌ها، تفاهم بین المللی، توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشورها و کسب درآمد سرشار و ... بدل ساخته است (مینق و ایروانی، ۱۳۸۵). گردشگری روابط میان دو نیروی عرضه و تقاضا را قدرتمند می‌کند. عرضه یعنی گردشگری و سفر که هدف آن برانگیختن تقاضا برای استفاده از خدمات و محصولات است و تقاضا نیز نشان دهنده گردشگران مصرف کننده است که به دنبال خدمات و محصولات برای رفع نیاز خود هستند.

جدول (۲)، تعاریف گردشگری از دید صاحب‌نظران

(لومسدن، ۴، ۱۳۸۰)	گردشگری اساساً به معنای مسافرت از یک مبدأ به یک مقصد به منظور سیاحت یا تجارب است.
(فیض بخش، ۱۳۵۵)	به مجموعه مسافرت‌هایی که از یک نقطه مبدأ و مقصد بدون انگیزه اقامت طولانی انجام گیرد؛ فعالیت توریستی گویند، که انگیزه آن می‌تواند استراحت، تفریح و مسافرت باشد.
(هولدن، ۵، ۲۰۰۰)	گردشگری فعالیتی اجتماعی است که شامل رفتار انسانی، استفاده از منابع، تعامل با دیگران و ارتباط با محیط است.
(قره نژاد، ۱۳۷۴)	گردشگری در معنی وسیع عبارت است از احتیاج روز افزون انسان‌ها به استراحت و تغییر آب و هوا و عشق و علاقه به زیبایی‌های طبیعت
(داس ویل، ۴، ۱۳۸۴)	مجموعه فعالیت‌هایی که به مکان‌های خارج از محل زندگی و کار خود با قصد تفریح و استراحت مسافرت می‌کنند.

(حقیقی شیراز و همکاران، ۱۳۹۵)

از طرف دیگر؛ یکی از مهم‌ترین علل گردشگری وجود معماری‌های عظیم و زیبا که گردشگران برای شناختن و دیدن این بناها، پای در این صنعت می‌نهند. گردشگری با پیدایش معماری پیش می‌رود، استحکام معماری‌های زمان گذشته تأثیر بالایی بر میزان گردشگری می‌گذارد (سروشیان، ۱۳۸۷). سرزمین پهناور ایران با داشتن طبیعت رنگارنگ و استثنایی، فرهنگ تمدن و آثار باستانی بسیار باشکوه در ردیف یکی از کشورهای مهم جهان به لحاظ جایگاه طبیعی، تاریخی، فرهنگی و سایر جاذبه‌های گردشگری قرار گرفته است. در واقع کوشش‌های انجام شده برای رشد و ارتقای صنعت گردشگری ایران به منظور شناساندن منابع و جاذبه‌های باستانی و تاریخی از آغاز سال‌های ۱۳۳۰ شروع شد. کمبود پایگاه‌های حمایتی خدماتی برای گردشگران و نبود برنامه‌ریزی اعم از خرد و کلان برای هدایت گردشگران از علل اصلی عقب ماندگی کشور ایران در این صنعت هستند. در زیر ضرورت‌های گردشگری در قالب جدول شماره ۳ بیان شده‌اند:

جدول (۳)، انواع ضرورت‌های گردشگری

نوع ضرورت
نیاز شدید جوامع ملی و محلی به امکانات گردشگری
ضرورت توسعه گردشگری داخلی به عنوان یکی از محورهای توسعه رفاه و عدالت اجتماعی
لزوم توسعه گردشگری داخلی به عنوان پایه و بستری برای توسعه گردشگری خارجی
نقش گردشگری داخلی در ایجاد زیر ساخت‌های لازم برای جلب مشارکت بخش خصوصی و مردمی
نقش گردشگری داخلی در ترویج و تقویت فرهنگ گردشگری ملی
نقش گردشگری داخلی در جلوگیری از خروج ارز از کشور

(گلپورفر، ۱۳۸۸)

با وجود مزایای فراوانی که می‌توان برای گردشگری قائل شد، اگر برنامه‌ریزی صحیحی در این زمینه انجام نشود، توسعه گردشگری تأثیرات منفی زیست محیطی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی را به وجود خواهند آورد و در این صورت، نه به عنوان فعالیتی پر سود و منفعت، بلکه به عنوان فعالیت زیان‌آور و نامطلوب مطرح خواهد شد. به طور کلی برای رسیدن به یک توسعه پایدار در گردشگری نیازمند انجام مطالعات تقضیلی و تعیین اهداف و برنامه‌های توسعه منابع گردشگری به نحو جامع باید بود (حقیقی شیراز و همکاران، ۱۳۹۵).

3. Longman
 4. Lumsdon & Les
 5. Holden
 6. Doswell

۳-۵- نقش معماری در گردشگری

هنگامی که معماری از دیدگاه گردشگری بررسی شود، می‌توان دو نقش اساسی برای معماری در گردشگری قائل بود:

۱. معماری به عنوان یک لازمه در صنعت گردشگری
۲. معماری به عنوان جاذبه در صنعت گردشگری

پیش نیاز توسعه گردشگری، تأسیسات و زیر ساخت‌های گردشگری است که عمدتاً در قالب تأسیسات اقامت، خدمات، حمل و نقل و امکانات عمومی تعریف می‌شود. مسافرت و اقامت در مکانی غیر محل متداول زندگی فرد، بر طبق تعریف اساس گردشگری بشمار می‌آید، بنابراین فراهم کردن وسایل حمل و نقل و تأسیسات اقامتی از اجزاء اصلی برنامه‌ریزی توسعه گردشگری هستند. از این عوامل به عنوان عوامل ثانویه در صنعت گردشگری یاد می‌شود (عبیدی و میرهادی، ۱۳۹۴: ۴). گردشگران به وسیله جاذبه‌های گردشگری به یک منطقه جذب می‌شوند و پس از آن این زیر ساخت‌های گردشگری‌اند که باید پاسخگوی نیاز مسافران باشند. بعد از نیاز سنجی، جایابی، تعریف کارکرد و بسیاری از موارد دیگر که در حوزه علم جغرافیا و گردشگری است؛ باید مدنظر قرار گیرد. در اینجا است که معماری مانند سایر بخش‌ها به کمک صنعت گردشگری آمده و در ساخت و کاربرد هر چه بهتر این بناها نقش بازی می‌کند (فصیحی و ناهیدی، ۱۳۹۳: ۷).

۴-۵- مفهوم اکوتوریسم

کلمه Ecotourism از ترکیب دو واژه Ecology و Tourism شکل گرفته است. بنابراین تمرکز مفهومی اصلی آن نیز روی ارتباط بین گردشگری و موجودات زنده و محیط آن‌ها است (ویلسون، ۲۰۱۲: ۱۸). بر اساس تعریف جامعه بین‌المللی اکوتوریسم^۷؛ اکوتوریسم عبارت است از سفر مسئولانه به محیط‌های طبیعی است که محیط زیست را حفظ و به رفاه مردم محلی کمک می‌کند (عابدینی و نظریور، ۱۳۹۲). اکوتوریسم؛ شاخه‌ای از توریسم است که مشخص کردن مرز آن با توریسم به علت عدم تعریف دقیق و مشخص نمودن دامنه آن از یک طرف و همچنین عدم مطالعه دقیق بر روی گردشگران ورودی در هر منطقه از طرف دیگر سبب شده است که تعیین دقیق گردشگران طبیعی از گردشگران چندمنظور نباشد، اما با توجه به شرایط طبیعی ایران و دارا بودن جاذبه‌های اکوتوریستی جزء پنج کشور با توان بالای اکوتوریستی به حساب می‌آید و در صورت ایجاد زیر ساخت‌های مناسب می‌تواند به یکی از قطب‌های اکوتوریستی جهان تبدیل شود و در یک جمله می‌توان گفت گردشگری طبیعی شامل توسعه پایدار و در چهار زمینه زیست محیطی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی می‌باشد (پورنوبری، ۱۳۸۷).

لا کورین^۸، اکوتوریسم را چنین تعریف کرده است؛ مسافرت به نواحی طبیعی تقریباً دست نخورده با هدف یادگیری، تحسین و استفاده از مناظر طبیعی حیات وحش و همچنین نموده‌های فرهنگی و حال مردم بومی (اعتضادی، ۱۳۸۱) و به اعتقاد گودوین^۹، گردشگری مبتنی بر طبیعت، همه انواع گردشگری متمرکز گردشگری با انگیزه‌های هیجان طلبی و گردشگری با پیامد خفیف را که در آن‌ها انگیزه اصلی، بهره‌برداری از طبیعت وحشی و دست نخورده همراه با گونه‌ها و زیستگاه‌های جانوری، سیماهای طبیعی و رودخانه‌های جذاب و تماشایی است را شامل می‌شود. اکوتوریسم از بنیان‌های توسعه پایدار جوامع و راهی برای حفظ چشم‌اندازها و ذخایر طبیعی است. اکوتوریست‌ها عموماً دارای گرایش‌های زیست محیطی هستند و می‌توانند نقش مؤثری در پالایش آلودگی‌ها، حفاظت محیط زیست و تبلیغ و گسترش فرهنگ زیست محیطی در بین مردم داشته باشند. با گسترش اکوتوریسم امکانات ایجاد کاربری اقتصادی برای چشم‌اندازهای طبیعی و در نتیجه تأمین اعتبارات لازم در جهت حفظ آن‌ها فراهم می‌شود (ثبوت، ۱۳۹۰). این شکل از گردشگری فعالیت‌های فراغتی انسان را عمدتاً در طبیعت امکان پذیر می‌سازد و موجب افزایش و قدردانی عمیق‌تر آنان از طبیعت می‌شود که در نهایت حس حفاظت و حراست از محیط‌های طبیعی را در آنان برمی‌انگیزد و تقویت می‌کند. آنچه که در این نوع گردشگری اهمیت فراوان دارد موضوع پایداری است، زیرا صنعت گردشگری بدون برنامه‌ریزی دقیق و توجه به قابلیت‌های بوم‌شناختی، محلی، فرهنگی و اجتماعی، مشکلاتی را برای هر منطقه در پی خواهد داشت (جهانبیان و زندی، ۱۳۸۹: ۶۱). گردشگری لزوماً بیانگر جهانی شدن و یا ترغیب جوامع محلی به سمت گردشگری و برآورده نمودن نیازهای صنعت گردشگری نیست، اما باید بتواند برای مردم بومی امکانی فراهم آورد تا آینده خود را کنترل کنند. فراهم آوردن این امکان وظیفه اکوتوریسم و گردشگری مبتنی بر طبیعت است (کسانا^{۱۱}، ۲۰۱۲: ۲۱-۲۱۵).

۱-۴-۵- اهداف اکوتوریسم

صنعت اکوتوریسم در جهان امروز اهداف روشنی را تعقیب می‌کند. در ایران نیز طی سال‌های اخیر رویکردی مثبت نسبت به این مسأله دیده می‌شود. این رویکرد مبتنی بر اهداف و گزینه‌هایی به شرح زیر است:

حفظ و نگهداری چشم‌اندازهای طبیعی به عنوان مهمترین سرمایه ملی در توسعه صنعت جهانگردی

تدوین برنامه جامع اکوتوریستی به منظور بهره‌برداری پایدار از قطب‌های مورد نظر

شناسایی و معرفی جاذبه‌های اکوتوریستی ایران به جهانیان

بهره‌برداری اقتصادی از این سرمایه ملی، با راه‌اندازی تورهای اکوتوریستی و با تأکید بر راهکارهای طرح جامع گردشگری

تعریف بازارها و جاذبه‌های جدید به منظور توسعه و گسترش عملیات بازاریابی در مسیر افزایش سهم ایران از بازار توریسم بین‌المللی

تربیت، آموزش و ارتقای فرهنگی شهروندان ایرانی به منظور حفاظت مؤثر از محیط‌زیست و چگونگی بهره‌وری پایدار از آن

جذب مشارکت و سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی از طریق ارائه فرصت‌های سرمایه‌گذاری در بخش اکوتوریسم

افزایش اشتغال و درآمد ارزی کشور

ایجاد هماهنگی بین برنامه‌های اجرایی سازمان ایرانگردی و جهانگردی با سازمان بین‌المللی توریسم به منظور برخورداری از حمایت‌های مادی و معنوی این سازمان در دیگر مجامع بین‌المللی (تایس^{۱۲}، ۲۰۰۲).

7. Wilson
8. Ecotourism
9. Lascurian
10. Goodwin
11. Roxana
12. TIES

نتیجه گیری

اکوتوریسم گرایشی نوین در صنعت گردشگری است. چشم اندازها مناظر زیبای طبیعت از جاذبه‌های توریست پذیر این نوع از گردشگری است، بنابراین اهمیت دادن به نقش آن در حفاظت از محیط زیست به منظور دستیابی به توسعه پایدار امری ضروری است. با توجه به جایگاه معماری به عنوان عنصری واسطه با فرهنگ، هنر، محیط طبیعی، همچنین اهمیت وجود مجموعه‌های اقامتی توریستی در میزان جذب توریست، توجه به معماری طراحی چنین مجموعه‌هایی در راستای توسعه توریسم پایدار را نمی‌توان نادیده گرفت. ایجاد مجموعه‌های اقامتی توریستی در مناطق اکوتوریستی همواره یکی از دل مشغولی‌ها و نگرانی‌های جوامع کنونی شهری به شمار می‌رود.

۶-۱- بررسی و ارائه الگوها در روند طراحی معماری مجموعه گردشگری توریستی

عوامل مؤثر در طراحی مجموعه‌های گردشگری توریستی در راستای احیاء و تقویت صنعت گردشگری در قالب جداول زیر با معرف اهداف و ارائه راهبردهای معماری بررسی می‌گردد:

جدول (۴)، ابعاد فضای عمومی و ویژگی‌های متناسب با آن

ابعاد فضای عمومی	ویژگی‌ها
اجتماع پذیری	تعامل با آشنایان، گرهمایی
فعالیت	خلق رویدادهای اجتماعی و مشارکت عمومی، تفریح، آموزش، پویایی و هیجان
ارتباطات و دسترسی	سلسله مراتب و دید مطلوب، خوانایی، وضوح فضا
آسایش و تصویر ذهنی	زیبایی بصری محیط، امنیت، استراحت، کنترل ورود وسایل نقلیه

(نگارندگان، ۱۳۹۸)

ویژگی‌های فضای عمومی در رابطه با نیاز انسان و براساس الگوی سلسله مراتب مازلو را می‌توان اینگونه طبقه‌بندی کرد:

- آسایش فیزیولوژیکی و ذهنی
- آسودگی
- حضور غیرفعال در فضا
- حضور فعال در فضا
- پاسخگویی به نیاز خودشکوفایی
- امنیت
- پاسخگویی به نیازهای زیبایی شناختی

جدول (۵)، نیازهای انسان در رابطه با فضاهای عمومی در مجموعه و راهبردهای طراحی مربوط به آن

نیازهای انسان	راهبردها و ملاحظات طراحی
آسایش فیزیولوژیکی و ذهنی	حفاظت در برابر شرایط نامناسب آب و هوایی، سلسله مراتب و حفاظ از شرایط آب و هوایی، دسترسی آسان به امکانات جمعی و شخصی، جهت‌گیری مناسب بنا، استفاده از مصالح متناسب با اقلیم، بازشوهای متناسب با جهت باد و تابش
آسودگی	حضور طبیعت، به حداقل رساندن آلودگی صوتی، مکان‌یابی صحیح فضاها، ساماندهی حرکت‌ها، تأمین روشنایی، وجود فعالیت در فضا، کنترل و نظارت
حضور غیرفعال در فضا	ایستادن، نشستن و قدم زدن در فضا، طراحی فضاهای دنج، ایجاد امکان مکاشفه، فقدان اشراف‌های مزاحم، برخورداری از محصوریت مناسب و داشتن مقیاس انسانی
حضور فعال در فضا	تعامل با دوستان، تفریح و ورزش، وجود فضای مناسب برای بازی و فعالیت کودکان و نوجوانان، وجود محل‌های نشستن به صورت جمعی یا فردی
پاسخگویی به نیاز خودشکوفایی	در نظر گرفتن فضاهایی برای رسیدن به خلوت مطلوب و فضای شخصی، ایجاد فرصت‌هایی برای مشارکت ساکنان در شکل دادن به محیط و تغییر در آن
امنیت	توجه به نحوه طراحی ساختمان‌ها و فضای بین آن‌ها، طرح و فرم و ابعاد و اندازه فضا و محیط، اختلاط کاربری‌ها و حضور مردم در درون فضاهای باز و بسته، تأمین روشنایی مناسب
پاسخگویی به نیازهای زیبایی شناختی	بافت و کیفیت مصالح، تناسب فضاها، فرم کلی، استفاده از رنگ، تنوع در اجزا، استفاده از فضاهای باز

(نگارندگان، ۱۳۹۸)

جدول (۶)، ارائه راهبردهای طراحی معماری در مجموعه گردشگری توریستی

هدف	راهبرد	سیاست
آسایش	بهره‌گیری مناسب از تابش آفتاب	- جهت‌گیری مناسب فضاها و توده‌ها به منظور آفتابگیر بودن در زمستان و سایه دار بودن در تابستان - ایجاد محصوریت مناسب برای عرصه‌های باز - بهره‌گیری از پوشش گیاهی جهت کنترل تابش
	بهره‌گیری مناسب از ورزش باد	- پرهیز از ایجاد فضاهایی با هوای راکد
تعدیل رطوبت هوا	مقابله با مسائل ناشی از افت و خیز دما	- اجتناب از به کار بردن مصالحی که به اختلاف دما دامن می‌زند - پرهیز از به کار بردن مصالح آسیب‌پذیر در برابر اختلاف دما
	تعدیل رطوبت هوا	- استفاده از گونه‌های گیاهی مناسب - استفاده از آب برای نیاز به تعدیل دما

سهولت دسترسی به امکانات شخصی و جمعی	- استفاده از کوران برای مهار رطوبت
عدم وجود عوامل مخل در جریان رفتارهای انسانی	- دسترسی آسان به امکانات جمعی - دسترسی آسان به خودروها
راحتی انسان در مواجهه با عوارض طبیعی	- پیوستگی حرکت پیاده
امکانات مناسب جهت آسایش	- استقرار فضاها متناسب با شیب
کاستن از سر و صدای خودروها	- کف سازی مناسب برای حرکت پیاده - توالی مناسب آفتاب و سایه در عرصه عمومی
کنترل سر و صدای فعالیت ها	- کنترل رفتارهای سواره درون مجموعه - رعایت فاصله میان مجموعه و مسیرهای عبوری اصلی
کاهش ازدحام خودروهای در حال حرکت و توقف	- جلوگیری از تراکم بیش از حد گردشگران
مشخص بودن حریم ها	- تناسب فعالیت و سروصدا با عرصه ای که در آن مستقر است.
تناسب کالدها و فعالیت ها	- ممانعت از پارک حاشیه ای خودروها در فضاهای مجموعه
برقراری ارتباط با طبیعت در مقیاس خرد	- استفاده از عناصر کلیدی برای تعریف حدود عرصه ها
موقعیت سنجی	- مکانیابی درست بسترهای فعالیتی - تناسب فعالیت با کالبدی که در آن به وقوع می پیوندد
برخورداری از سلسله مراتب قابل درک	- ایجاد تراس ها و بام سبزه ها - استفاده از عناصر طبیعی در عرصه های عمومی
وجود قانون مندی در فرم و استقرار فضاها	- مشخص بودن ورودی های مجموعه برای گردشگران و امکان موقعیت نسبی نسبت به آن ها
بهره گیری از توالی	- برقراری سلسله مراتب عرصه ها
تقویت احساس تعلق به مجموعه	- مشخص بودن وضعیت استقرار فضاهای پر و خالی نسبت به یکدیگر
نظارت گردشگران به عرصه های مختلف مجموعه	- برقراری سلسله مراتب از نظر نقش و کالبد میان فضاهای مجموعه
احساس امنیت گردشگران در شب	- وجود همبستگی میان گردشگران - حفظ و تقویت عوامل خاطره انگیز
	- افزایش حضور گردشگران در عرصه های عمومی مجموعه
	- وجود فعالیت، نورپردازی و تأمین روشنایی در شب

(نگارندگان، ۱۳۹۸)

منابع

۱. احسانی، ا. (۱۳۹۵)، "اکوتوریسم راهی برای گردشگری پایدار"، تهران: نشر مهکامه، چاپ اول.
۲. اسمیت، م. و مک لئود، ن. و هارت روبرتسون، م. (۱۳۹۱)، "مفاهیم کلیدی در مطالعات گردشگری"، مترجم باپیری جعفر، انتشارات مهکامه.
۳. اعتضادی، ل. (۱۳۸۱)، "معماری و شهرسازی در قرن بیستم"، تهران: انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.
۴. بیداریخت، ز. (۱۳۹۰)، "مجموعه اقامتی-گردشگری شوشتر"، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه شهید بهشتی.
۵. پورنوبری، س. (۱۳۸۷)، "طراحی مجتمع توریستی تفریحی شهرستان جلفا"، پایان نامه کارشناسی ارشد گروه هنر و معماری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز.
۶. ثبوت، ف. (۱۳۹۰)، "مجموعه توریستی ولشت با رویکرد پایداری محیط (تفریحی، فرهنگی، اقامتی)"، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشکده معماری دانشگاه شهید بهشتی، تهران.
۷. جهانیان، م. و زندی، ا. (۱۳۸۹)، "بررسی پتانسیل های اکوتوریسم مناطق کویری و بیابانی اطراف استان یزد، با استفاده از الگوی تحلیل SWOT"، پژوهش های جغرافیای انسانی، شماره ۷۴: ۶۱-۷۴.
۸. چاپلی، م. (۱۳۹۳)، "تحلیل فضایی و مکان یابی مجتمع گردشگری- تفریحی شهر شمشک"، پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید بهشتی.
۹. حقیقی شیراز، م. و اسماعیل پور، ن. و سرایی، م. (۱۳۹۵)، "موروری بر پیشینه گردشگری در جهان و ایران، دومین کنفرانس بین المللی شهرسازی مدیریت و توسعه شهری شیراز.
۱۰. حیدرپور، ا. و بلبلیان، ل. (۱۳۹۵)، "نقش معماری ارگانیک در طراحی محیط های اقامتی تفریحی هماهنگ با صنعت توریسم"، اولین کنفرانس بین المللی جامع علوم مهندسی در ایران، انزلی، دبیرخانه کنفرانس، دانشگاه گیلان، دانشگاه تبریز.
۱۱. خسرونژاد، ر. و قربانی نیا، ا. (۱۳۹۴)، "بررسی و نقش کیفی مجموعه های اقامتی تفریحی در راستای تقویت گردشگری و ارتقای سطح تعاملات اجتماعی"، همایش بین المللی معماری عمران و شهرسازی در آغاز هزاره سوم، تهران، کانون سراسری انجمن های صنفی مهندسان معمار ایران.
۱۲. رضایی، پ. و قهرمانی، ن. (۱۳۹۵)، "ارزیابی ظرفیت برد در تعیین کاربری های مجموعه های گردشگری"، فصلنامه مدیریت گردشگری، سال دهم، شماره ۳۱: ۱۰۲-۸۵.
۱۳. رهنمایی، م. و عباس زاده، م. (۱۳۹۰)، "تحول کارکردهای فرهنگی فضاهای شهری تهران"، فصلنامه مطالعات شهر ایرانی اسلامی، ۳: ۷۷-۸۸.
۱۴. زارعیان، س. و عزیززاده، خ. و مولانایی، ا. (۱۳۹۲)، "بررسی نقش معماری و اهمیت توجه به طراحی مجموعه های تفریحی- توریستی در پیشرفت و توسعه توریسم (اکوتوریسم) پایدار و کاهش اثرات زیست محیط"، اولین همایش ملی مدیریت گردشگری، طبیعت گردی و جغرافیا، همدان، انجمن ارزیابان محیط زیست هگمتانه.
۱۵. سروشیان، م. (۱۳۸۷)، "طراحی مفهومی سیستم اطلاعات گردشگری و توریستی".
۱۶. سندرز، ج. و نیک پور، م. (۱۳۹۵)، "تدوین اصول طراحی مجتمع های توریستی- تفریحی با رویکرد اکوتوریسم جهت ارتقای صنعت توریسم در جزیره کیش"، دومین کنفرانس شهرسازی، مدیریت و توسعه شهری، شیراز، مؤسسه عالی علوم و فناوری خوارزمی.
۱۷. شریفیان، ا. و وزیری، ب. و ستاری ساربانقلی، ح. (۱۳۹۲)، "ارائه راهکارهای معماری در طراحی مجموعه های اقامتی تفریحی در راستای تقویت و ارتقاء صنعت توریسم"، اولین همایش ملی مدیریت گردشگری، طبیعت گردی و جغرافیا، همدان، انجمن ارزیابان محیط زیست هگمتانه.

۱۸. صدر موسوی، ج. (۱۳۸۶)، "ارزیابی وضعیت تسهیلات گردشگری استان آذربایجان شرقی از دیدگاه گردشگران"، پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۶۱، انتشارات دانشگاه تهران.
۱۹. عابدینی، ف. و نظریور، م. (۱۳۹۲)، "معماری اکوتوریسم بررسی نقش طراحی با رویکرد معماری پایدار در توسعه صنعت گردشگری"، اولین کنفرانس معماری شهری و فضاهای پایدار، مشهد، گروه پژوهش‌های کاربردی پرمان.
۲۰. عامری، ز. و گنجی صفر، م. (۱۳۹۵)، "تأثیر طراحی مجموعه اقامتی باغ فتح آباد بر رونق گردشگری و افزایش تعاملات اجتماعی شهر کرمان"، همایش بین‌المللی افق‌های نوین در مهندسی عمران، معماری و شهرسازی و مدیریت فرهنگی شهرها، تهران، انجمن افق نوین علم و فناوری.
۲۱. عبیدی، ف. و میرهادی، ح. ع. (۱۳۹۴)، "اکوتوریسم به عنوان رویکردی نوین در توسعه صنعت گردشگری با بهره‌گیری از مجموعه اقامتی توریستی"، کنفرانس بین‌المللی عمران، معماری و منظر شهری، ترکیه، دانشگاه استانبول، دبیرخانه دائمی همایش، دانشگاه استانبول.
۲۲. فرامرزی، ح. و ملاصالحی، و. (۱۳۹۳)، "بررسی نقش فضاهای گردشگری و جذب توریست در تعاملات اجتماعی با در نظر گرفتن توسعه فضاهای شهری، مطالعه موردی شهر چالوس"، کنفرانس ملی الکترونیکی توسعه پایدار در علوم جغرافیا و برنامه ریزی، معماری و شهرسازی اولین کنفرانس ملی توسعه پایدار در علوم جغرافیا و برنامه ریزی، معماری و شهرسازی، تهران، موسسه آموزش عالی مهر اروند، مرکز راهکارهای دستیابی به توسعه پایدار.
۲۳. فصیحی، ر. و ناهیدی آذر، ف. (۱۳۹۲)، "نقش موزه در توسعه گردشگری فرهنگی"، دومین همایش ملی گردشگری، جغرافیا و محیط زیست پایدار، همدان، انجمن ارزیابان محیط زیست هگمتانه، دانشکده شهید مفتح.
۲۴. گلپور، ن. (۱۳۸۸)، "انسان، طبیعت و معماری"، طحان، تهران.
۲۵. گیلابیان، ا. (۱۳۸۶)، "طراحی مجموعه اقامتی- گردشگری سمیرم"، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد خوراسگان، اصفهان.
۲۶. مرادی، م. (۱۳۷۴)، "مدیریت گردشگری اصول، مبانی و مفاهیم کاربردی"، انتشارات آستان قدس رضوی، چاپ اول: ۱۳ - ۲۰.
۲۷. مظاہریان، ح. و زیاری، ر. (۱۳۹۲)، "طراحی کمپ‌های تفریحی و گردشگری (مطالعه موردی: سیلوانا)"، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، دوره ۴۶، شماره ۴: ۷۱۹-۷۳۰.
۲۸. موحد، ع. و امانپور، س. و نادری، ک. (۱۳۹۱)، "بازاریابی گردشگری شهری بر اساس برندیابی با مدل فرآیند تحلیل سلسله مراتبی"، مجله علمی تخصصی برنامه ریزی فضایی، سال اول، شماره سوم.
۲۹. مینق، ج. و ایروانی، م. (۱۳۸۵)، "بررسی آثار و پیامدهای فرهنگی اقتصادی اجتماعی صنعت توریسم"، فصلنامه علمی پژوهشی علوم اجتماعی، سال دوم، شماره هفتم.
۳۰. هزارجریبی، ج. و نجفی، م. (۱۳۹۱)، "بررسی جامعه‌شناختی عوامل مؤثر بر توسعه گردشگری در ایران (با رویکرد جذب گردشگران خارجی)"، مجله جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی سال ۲۳، پیاپی ۴۷، شماره ۳.
۳۱. Brown, D. (2003), "Rural Tourism : An Annotated Bibliography .Regional Economist , Washington".
۳۲. Roxana, D.M. (2012), "Considerations about ecotourism and nature based tourism realities and perspectives." International Journal Of Academic Research In Economics And Management Sciences: 215-221.
۳۳. TIES (2002) , The International Ecotourism Society . Ecotourism: In collaboration with Principles, Practices and Policies for Sustainability <http://www.uneptie.org/pc/tourism/library/ecotourism.htm>
۳۴. Wilson, C.(2012) ."Nature-based tourism and Conservation. New Economic Insights and Case Studies, Edward Elgar Publishing,UK and USA".

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی